

Proces aplikacji myśli pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego we współczesnej edukacji w Polsce i na świecie – efekt synergii teorii i praktyki pedagogicznej

MARIA OPIELA*

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Celem artykułu jest ukazanie przebiegu i zakresu procesu udostępniania i wdrażania podstaw teoretycznych i materiałów metodycznych według koncepcji pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego we współczesnej edukacji w Polsce i na świecie. Obejmuje on badania naukowe w ramach indywidualnych i zespołowych zadań i projektów badawczych realizowanych od 2013 r. w Instytucie Pedagogiki KUL Jana Pawła II pod kierunkiem s. dr hab. Marii Opieli, prof. KUL, także w interdyscyplinarnych zespołach badawczych. Zasięg zainteresowania i oddziaływania aplikacji produktów, będących wynikiem badań naukowych i prac rozwojowych, jest międzynarodowy. Jest to efekt twórczej współpracy oraz synergii teorii i praktyki pedagogicznej, co potwierdza znaczenie wpływu działalności naukowej na funkcjonowanie społeczeństwa. W procesie udostępniania i wdrażania podstaw teoretycznych i materiałów metodycznych w koncepcji E. Bojanowskiego w praktyce pedagogicznej w Polsce i na świecie można wyróżnić trzy etapy, co zostało przedstawione w niniejszym artykule. Rzeczywisty wpływ i jego zasięg został opisany i zobrazowany danymi na podstawie zachowanej dokumentacji przekazania produktów badań oraz statystyki wyświetleń i pobrań udostępnionych publikacji. W podsumowaniu wskazano na konieczność kontynuacji badań naukowych we wzajemnej, twórczej współpracy teorii i praktyki pedagogicznej.

SŁOWA KLUCZOWE: Edmund Bojanowski, myśl pedagogiczna, aplikacja, podstawy teoretyczne, praktyka pedagogiczna.

The process of applying Edmund Bojanowski's pedagogical thought in contemporary education in Poland and around the world – the effect of the synergy of pedagogical theory and practice

The purpose of this article is to show the course and scope of the process of making available and implementing theoretical foundations and methodological materials according to the pedagogical concept of Edmund Bojanowski in modern education in Poland and around the world. It covers scientific research within the framework of individual and team research tasks and projects carried out since 2013 at the Institute of Pedagogy of the John Paul II Catholic University under the direction of

Sr. Dr. Maria Opiela, Prof. of the Catholic University of Lublin, also in interdisciplinary research teams. The range of interest and impact of product applications resulting from scientific research and development work is international. This is the result of creative cooperation and synergy of pedagogical theory and practice, which confirms the importance of the impact of scientific activity on the functioning of society. In the process of making available and implementing the theoretical foundations and methodological materials in the concept of E. Bojanowski in pedagogical practice in Poland and around the world, three stages can be distinguished, as presented in the article. The actual impact and its extent was described and illustrated with data on the basis of the preserved documentation of the transfer of research products and the statistics of displays and downloads of the made available publications. In conclusion, the necessity of continuing scientific research in mutual creative cooperation of pedagogical theory and practice was pointed out.

KEYWORDS: Edmund Bojanowski, pedagogical thought, application, theoretical foundations, pedagogical practice.

Wprowadzenie

Myśl pedagogiczna bł. Edmunda Bojanowskiego (1814–1871) jest wciąż odkrywana na nowo, szczególnie w badaniach naukowych, prowadzonych w Instytucie Pedagogiki na Wydziale Nauk Społecznych na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II. Mimo iż Bojanowski był raczej praktykiem wychowania i nie pozostawił dzieł zawierających opracowanie teoretycznych podstaw pedagogicznych, w swoich notatkach zebrał jednak wiele cennych materiałów i wskazań wychowawczych, na podstawie których można je rekonstruować. Służą temu prowadzone badania i krytyczna edycja rękopisów Bojanowskiego, publikacje opracowywane na ich podstawie i konferencje naukowe. Potwierdzają one ponadczasowe walory jego myśli pedagogicznej oraz jej praktycznego zastosowania i ewaluacji we współczesnej edukacji, szczególnie przedszkolnej. Obecnie dostępne są liczne publikacje, których celem jest ukazanie „aktualności oraz dynamiki rozwoju, aplikacji i stosowania myśli pedagogicznej E. Bojanowskiego w kontekście historycznym, krajowym, międzykulturowym i międzynarodowym” (Opiela, 2021, s. 82).

Na podstawie umowy o współpracy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II ze Zgromadzeniem Sióstr Służebniczek BDNP z 15 marca 2013 r., zaktualizowanej 18 maja 2021 r., systematycznie realizowane są projekty badawcze, których celem jest opracowanie podstaw teoretycznych i pomocy metodycznych. Można wyróżnić trzy ważne, komplementarne etapy ich realizacji. Dwa z nich obejmują lata 2013–2020 i były dokumentowane w związku z oceną dokonaną przez Polską Komisję Akredytacyjną (2019 r.) i Komisję Ewaluacji Nauki (2021 r.) według zasad ewaluacji działalności naukowej uczelni i instytutów naukowych. Rzeczywisty wpływ aplikacji myśli i praktyki pedagogicznej Bojanowskiego dotyczy innowacji działań nauczycieli i wychowawców na rzecz rodziny i społeczeństwa w obszarze edukacji i integracji społecznej. Zasięg tego wpływu i oddziaływania aplikacji produktów, będących wynikiem badań naukowych i prac rozwojowych, dokumentowany od 2017 r., jest duży – międzynarodowy.

Trzeci etap związany jest z realizacją od 2021 r. projektu *Aktualność myśli pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego i jej aplikacja we współczesnej edukacji. Opracowanie materiałów metodycznych* na podstawie umowy o współpracy KUL Jana Pawła II ze Zgromadzeniem Sióstr Służebniczek BDNP. Opracowane materiały w zakresie teorii i metodyki wczesnej edukacji, działalności opiekuńczo-wychowawczej oraz integracji międzypokoleniowej i międzykulturowej są sukcesywnie wykorzystywane w przygotowaniu pomocy metodycznych we współpracy

z Uniwersyteckim Centrum Medialnym KUL. W Wydawnictwie Werset także znajdują się opracowane publikacje, a ich pliki oraz nagrania filmowe są udostępniane w różnych językach w Repozytorium Instytucjonalnym KUL.

Dzięki teoretycznej refleksji został zachowany styl wdrażania koncepcji Bojanowskiego, i owocuje on ich twórczą aplikacją oraz praktycznym zastosowaniem w wielu krajach na świecie. Styl kontynuacji i zmiany wymaga zachowania zasad wynikających z niezmienniej natury człowieka, praw jego rozwoju i wartości najwyższych, a także dostosowania metod, form i środków wychowania do specyfiki społeczno-kulturowej danego środowiska z szacunkiem dla historii oraz dla podtrzymania jego tradycji i ochrony dziedzictwa kulturowego.

1. Procedura aplikacji koncepcji pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego, plan opracowania materiałów źródłowych i strategia korzystania z dorobku przeszłości

Na pierwszym ze wskazanych etapów zrealizowano kilka komplementarnych zadań badawczych w ramach działalności statutowej Instytutu Pedagogiki KUL. Prowadzone badania przyczyniły się do wzbogacenia wiedzy pedagogicznej oraz rozwoju teorii, szczególnie w zakresie pedagogiki katolickiej. W ten sposób, w wyniku realizacji prac naukowo-badawczych, osiągnięto trzy rodzaje produktu: procedura, plan i strategia, które zostały przekazane otoczeniu społecznemu. Zgodnie z obowiązującymi wówczas procedurami sporządzono karty aplikacji produktu, a na przełomie 2017 i 2018 r. podpisano protokoły odbioru.

W latach 2013–2017 zrealizowano zadanie badawcze *Idee rodzimej myśli i modele praktyki pedagogicznej a współczesne wyzwania wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem*, w wyniku którego powstał produkt: procedura aplikacji koncepcji pedagogicznej E. Bojanowskiego przez podmioty realizujące program wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem w Polsce i za granicą w analogicznych aspektach i formie edukacyjnej, z uwzględnieniem specyfiki społeczno-kulturowej i aktualnych wymogów polityki edukacyjnej danego kraju.

W tym celu w 2013 r. przeprowadzono badania w przedszkolach prowadzonych przez Siostry Służebniczki NMP dotyczące realizacji koncepcji pedagogicznej Bojanowskiego w opinii rodziców i nauczycieli (uzyskano 1067 ankiet – 131 od nauczycieli i 936 od rodziców). Kontynuowano opracowanie teoretycznych podstaw integralnej pedagogiki przedszkolnej w koncepcji Bojanowskiego i pedagogii katolickiej w odniesieniu do praktyki i dokumentów Kościoła, zmierzających do stworzenia praktycznych wskazań w zakresie wczesnej edukacji dzieci i wiązania jej strukturalnie z relacjami międzypokoleniowymi. Wyniki badań zostały wykorzystane także w publikacji *Dziedzictwo myśli pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego we współczesnej edukacji w Polsce i na świecie* (Opiela, 2014).

Realizacja w latach 2015–2016 projektu badawczego *Edycja krytyczna notatek Edmunda Bojanowskiego* w interdyscyplinarnym i wielopokoleniowym zespole badawczym (Opiela, 2017) prowadziła do krytycznej edycji źródeł (Gigilewicz i Opiela, 2016), a na jej bazie opracowano *Kompendium edukacyjne Edmunda Bojanowskiego* (Opiela, 2016). Stanowiły one wstęp do dalszych badań, ważnych dla systemowego ujęcia wczesnej edukacji uwzględniającej współczesne wyzwania integralnego rozwoju i edukacji dziecka. Zrealizowane także w tym czasie tematy badawcze w ramach działalności statutowej wzbogaciły wiedzę pedagogiczną, teorię w zakresie programów, organizacji i metodyki wczesnej edukacji. Uzyskane wyniki badań zaprezentowano podczas organizowanych konferencji, szkoleń, debat i w przygotowanych publikacjach.

Prowadzone badania pozwoliły na sformułowanie wniosków oraz dyrektyw w zakresie kontynuacji analiz myśli pedagogicznej Bojanowskiego i praktyki wychowawczej zakorzenionej w tradycji, ale jednocześnie otwartej na nowe propozycje i potrzeby. Stanowią one podstawę do ewaluacji *Programu wychowania przedszkolnego według koncepcji pedagogicznej E. Bojanowskiego*. Uzyskane wyniki badań ankietowych w przedszkolach słuźebniczek zostały wykorzystane do analizy zagadnień związanych z realizacją wskazań pedagogicznych Bojanowskiego. Dokonano tego w odniesieniu do teoretycznych podstaw i praktyki edukacyjnej, stosując zasadę ciągłości i zmiany.

Na tej podstawie opracowano procedurę aplikacji koncepcji pedagogicznej Bojanowskiego w różnych warunkach społeczno-kulturowych, uwzględniając zakres zmienności dla jej aktualizacji i twórczej adaptacji. Badania wykazały, że jest to koncepcja trwała i elastyczna, uwzględniająca wzajemne zależności między tym, co niezmienne, a tym, co zmienne. Te podstawy zapewniają właściwą dynamikę regulowaną przez założone procesy ciągłości i zmiany, a także pozwalają wskazać istotne elementy działań edukacyjnych, wynikających z przyjętych podstaw antropologicznych.

Karty aplikacji produktu procedura zostały podpisane przez 13 podmiotów wdrażających – m.in. Zgromadzenia Sióstr Słuźebniczek NMP, stowarzyszenia, placówki opiekuńczo-wychowawcze i edukacyjne, parafie. Przekazanie potwierdzono protokołami odbioru produktu utrwalonego w formie naukowego opracowania procedury oraz udostępnienia w wersji elektronicznej wyników badań i prac rozwojowych otoczeniu społecznemu. Opracowano zmiany i uzupełnienia po kolejnej ewaluacji programu wychowania przedszkolnego w koncepcji Bojanowskiego. Zasięg oddziaływania aplikacji produktu od 2017 r. jest międzynarodowy (Polska, Szwecja, Dania, Kazachstan, Białoruś, Boliwia, Brazylia, Kanada, Kamerun).

W latach 2015–2017 prowadzono badanie statutowe *Wychowanie integralne w rodzimej teorii i praktyce pedagogicznej w kontekście współczesnych wyzwań edukacyjnych*. W wyniku jego realizacji powstał produkt: plan realizacji projektu opracowania materiałów źródłowych na rzecz innowacji w edukacji, kulturze, integracji społecznej dla integralnego rozwoju i wychowania osoby i jej pełnego włączenia społecznego.

Badania dotyczyły poznania i rozumienia istoty oraz uwarunkowań integralnego wychowania osoby na poszczególnych etapach jej życia i rozwoju w koncepcji pedagogiki katolickiej oraz praktyce pedagogicznej w kontekście przemian cywilizacyjnych i kulturowych we współczesnym świecie. Problematyka szczegółowa obejmowała wszystkie wymiary wspomagania integralnego rozwoju i wychowania dziecka w rodzinie, instytucjach opiekuńczo-wychowawczych i oświatowych, kompetencje osobowe i zawodowe wychowawców, edukację rodziców, wsparcie rodziny w pełnieniu jej funkcji wychowawczej z respektowaniem zasady pomocniczości.

Na podstawie prowadzonych, także w tym czasie, interdyscyplinarnych badań, w celu opracowania krytycznej edycji notatek Bojanowskiego, zrekonstruowano wizję wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem zawartą w jego szkicach. Badania te pozwoliły sformułować wnioski i dyrektywy w zakresie kontynuacji myśli i praktyki pedagogicznej zakorzenionej w tradycji, ale jednocześnie otwartej na nowe propozycje i potrzeby. Przyczyniają się one także do rozwoju praktyki w zakresie integralnego rozwoju i wychowania osoby oraz wiązania strukturalnie edukacji z relacjami międzypokoleniowymi, dla kształtowania stosunków społecznych, budowania wspólnoty.

Realizacja projektu obejmowała opracowanie zasad wyboru i prezentacji: tekstów opowiadań, przysłów i piosenek, opisów obrzędów, gier i zabaw ze zbiorów Bojanowskiego według

kryteriów przyjętych zgodnie z jego koncepcją pedagogiczną. Opracowano zarówno podstawy teoretyczne ich wykorzystania, jak i aplikacji w praktyce pedagogicznej: wczesnej edukacji, pracy wychowawczej w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, organizacji czasu wolnego i integracji międzypokoleniowej. W tym celu realizowano plan działań wymagających podjęcia twórczej współpracy na płaszczyźnie interdyscyplinarnej (pedagogika, psychologia, historia, polonistyka), międzypokoleniowej (dzieci, młodzież, dorośli, seniorzy) i międzykulturowej. Ważne było także ujęcie współpracy organizacji naukowych, oświatowych, kulturalnych, samorządowych, pozarządowych i kościelnych, pomocy społecznej oraz wykorzystanie dorobku w zakresie teorii i praktyki edukacyjnej, kulturalnej i społecznej w realizacji projektu.

Działania te wychodzą naprzeciw zainteresowaniu wykorzystaniem zabaw i gier, opowiadań i obrzędów w edukacji: w przedszkolach, szkołach, placówkach opiekuńczo-wychowawczych, co wymagało uwspółcześnienia języka. Wskazano, że audio-wizualne opracowanie treści pozwoli na efektywne wykorzystanie i aplikację dorobku rodzimych tradycji i zwyczajów, kształtowanie więzi społecznych, postaw patriotycznych i obyczajów. Realizacja planu służy rozwojowi innowacyjnej myśli humanistycznej, a zamierzony efekt jego realizacji charakteryzuje użyteczność dla przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych oraz osób, grup, działań i placówek edukacji, kultury, pomocy społecznej, także środowisk marginalizowanych. Może być także inspiracją dla producentów gier, zabawek dydaktycznych i pomocy stosowanych w edukacji i organizacji czasu wolnego.

Karty aplikacji produktu plan podpisało 18 podmiotów wdrażających – m.in. Zgromadzenia Sióstr Służebniczek NMP, stowarzyszenia, gmina, placówki opiekuńczo-wychowawcze i edukacyjne, parafie, potwierdzając protokołem odbioru. Formami prawnymi przekazania produktu było opracowanie naukowe planu i udostępnienie wyników badań otoczeniu społecznemu. Dopełniły je publikacje materiałów źródłowych. Zasięg oddziaływania aplikacji produktu w latach 2018–2019 był międzynarodowy (Polska, Szwecja, Dania, Niemcy, Kazachstan, Białoruś, Boliwia, Peru, Brazylia, Kanada, Kamerun).

W latach 2015–2017 realizowano projekt *Aktualność przekazu zawartego w źródłach i w myśli pedagogicznej E. Bojanowskiego – prezentacja wyników badań projektu badawczego „Edycja krytyczna notatek E. Bojanowskiego”*. W wyniku realizacji działań badawczych powstał produkt: strategia korzystania z dorobku przeszłości oraz opracowanie podstaw teoretycznych uzasadniających wartość i potrzebę jego aplikacji współcześnie w edukacji. Prezentacji wyników badań i opublikowanej edycji krytycznej dokonano w ramach 4 ogólnopolskich konferencji zorganizowanych w 2017 r.

Opracowanie i krytyczna edycja pozostających w rękopisie notatek E. Bojanowskiego, a na tej podstawie kompendium edukacyjnego, prowadzone były w ramach współpracy KUL-u ze Zgromadzeniem. Dzięki uzyskanym wynikom opracowano strategię korzystania z dorobku przeszłości i jego aplikacji we współczesnej edukacji w odniesieniu do spuścizny Bojanowskiego. Udostępnienia wyników badań i publikacji powstałych dzięki realizacji projektu dokonano w ramach konferencji oraz przy wykorzystaniu współczesnych środków i możliwości przekazu dla rozwoju i kultywowania rodzimych tradycji. Stąd opracowania te są wykorzystywane do celów szkoleniowych, formacyjnych przez Służebniczki, osoby świeckie zaangażowane w stowarzyszeniach i działaniach samorządu oraz we współpracy z placówkami opiekuńczo-wychowawczymi i oświatowymi. Służą także do dalszych badań i publikacji o tematyce historycznej, pedagogicznej, kulturoznawczej i teologicznej, z zastosowaniem zasady ciągłości i zmiany dla kontynuacji polskiej myśli pedagogicznej, co poszerza istotnie wiedzę na jej temat.

Opracowanie naukowe strategii aplikacji koncepcji oparto na interdyscyplinarnych badaniach, których celem było opracowanie prezentujących istotę i uwarunkowania wychowania integralnego małego dziecka w myśli i praktyce pedagogicznej Bojanowskiego, m.in. w programie wychowania przedszkolnego w jego koncepcji, z uwzględnieniem kontekstu współczesnych przemian cywilizacyjnych i kulturowych. Szczegółowa problematyka tychże badań objęła wszystkie wymiary wspomagania integralnego rozwoju i wychowania dziecka w rodzinie, placówkach przedszkolnych i opiekuńczo-wychowawczych.

Karty aplikacji produktu „strategia” zostały podpisane przez 10 podmiotów wdrażających – m.in. Zgromadzenia Sióstr Służebniczek NMP, stowarzyszenia, gminę, przedszkola. Strony potwierdziły protokołami odbioru przekazanie produktu utrwalonego w formie naukowego opracowania strategii na podstawie udostępnionych wyników badań i prac rozwojowych. Dopełniły je publikacje materiałów wypracowanych w związku z konferencjami prezentującymi dorobek Bojanowskiego zawarte w „Rocznikach Pedagogicznych” (numer specjalny 2017) oraz „Zeszytach Naukowych KUL” (nr 4/2017). Zasięg oddziaływania aplikacji produktu od 2017 r. jest raczej krajowy, chociaż produkt został także odebrany przez 2 placówki w Kamerunie oraz zgromadzenia zakonne wdrażające go w wymiarze międzynarodowym.

2. Naukowe opracowanie ewaluacji Programu wychowania przedszkolnego według koncepcji pedagogicznej bł. Edmunda Bojanowskiego i podstaw teoretycznych wspierających publikacje metodyczne

Kontynuacja badań i prac rozwojowych, zmierzających do opracowania publikacji metodycznych, które zostały podjęte w ramach realizowanego od 2017 r. projektu *Aplikacja dorobku myśli i praktyki pedagogicznej E. Bojanowskiego na rzecz innowacji w edukacji i integracji międzypokoleniowej* była możliwa dzięki uzyskaniu grantu dyscyplinowego z pedagogiki. W latach 2019–2020 pod kierownictwem s. dr hab. Marii Opieli, prof. KUL, został zrealizowany zespołowy projekt *Aplikacja dorobku myśli i praktyki pedagogicznej E. Bojanowskiego na rzecz innowacji w edukacji i integracji międzypokoleniowej. Opracowanie podstaw teoretycznych wspierających publikacje metodyczne*. Międzynarodowy zasięg oddziaływania produktów wcześniejszych badań stanowił bardzo ważny aspekt jego realizacji.

W ramach projektu przygotowano artykuł opublikowany w *International Studies in Catholic Education (ISCE)*. Artykuł został opracowany w ramach wskazanego przez redaktora ISCE, prof. Geralda Grace, tematu: *Catholic pedagogy in early childhood education: a report on a neglected field of research* na podstawie wywiadów z 20 siostrami realizującymi wczesną edukację dzieci, zgodnie z założeniami pedagogiki katolickiej w Ameryce Południowej i Afryce (Opiela, 2020a).

Opracowano także podstawy teoretyczne wspierające publikacje metodyczne, które ukazują i uzasadniają wartość, potrzebę, zasady i sposoby korzystania z dorobku myśli pedagogicznej i pedagogii Bojanowskiego oraz jego aplikacji w praktyce pedagogicznej. Opracowano i opublikowano 7 artykułów, w tym 1 w języku polskim (Opiela, 2020b), 3 w języku polskim i angielskim (Braun, 2020; Łuczynski, 2020; Pietruszka, 2020), 1 w języku francuskim (Szewczak, 2020).

Realizacja grantu i prowadzone badania przyczyniły się do ewaluacji i opracowania angielskojęzycznej wersji *Programu wychowania przedszkolnego według koncepcji pedagogicznej bł. E. Bojanowskiego* (Opiela i in., 2020a), jego recenzji wydawniczych (Klim-Klimaszewska, 2020; Formella, 2020) i publikacji w wydawnictwie naukowym. Opracowano i udostępniono w otwartym dostępie uzupełnione – zgodnie ze wskazaniem recenzentów – wersje *Programu wychowania przedszkolnego według koncepcji pedagogicznej bł. Edmunda Bojanowskiego*

w językach: polskim (Opiela i in., 2020a), angielskim (Opiela i in., 2020b), rosyjskim (Opiela i in., 2020c), francuskim (Opiela i in., 2020d) i hiszpańskim (Opiela i in., 2020e).

W dniu 17 kwietnia 2021 r. odbyła się ogólnopolska konferencja *Dynamika aplikacji myśli pedagogicznej E. Bojanowskiego w tworzeniu i realizacji „Programu wychowania przedszkolnego według koncepcji pedagogicznej bł. E. Bojanowskiego” współcześnie*, jako pierwsza w ramach zaplanowanego w projekcie cyklu tematycznego: *Aktualność myśli pedagogicznej E. Bojanowskiego i jej aplikacja we współczesnej edukacji*.

Opracowane i udostępnione publikacje, zawierające podstawy teoretyczne oraz program wychowania przedszkolnego i wskazania metodyczne, przekazano zainteresowanym podmiotom, co zostało udokumentowane podpisanymi w 2021 r. protokołami odbioru produktu. Zastosowano przy tym obowiązujące zasady ewaluacji działalności naukowej uczelni i instytutów naukowych, a szczególnie wymogi kryterium III ewaluacji dotyczącego wpływu działalności naukowej na funkcjonowanie społeczeństwa.

Protokoły odbioru produktu potwierdzają przekazanie produktu, opracowanego w ramach realizowanej od 2017 r. procedury aplikacji koncepcji pedagogicznej E. Bojanowskiego, przez podmioty realizujące program wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem w Polsce i za granicą w analogicznych aspektach i formie edukacyjnej, z uwzględnieniem specyfiki społeczno-kulturowej i aktualnych wymogów polityki edukacyjnej danego kraju. Dzięki prowadzonym badaniom systematycznie realizowany jest proces ewaluacji programu z uwzględnieniem kontekstu współczesnych przemian cywilizacyjnych i kulturowych. Różnice kulturowe i społeczne, przyjęte z szacunkiem, nie stanowią przeszkody w realizacji wskazań Bojanowskiego ukierunkowanych na integralne wychowanie osoby, gdyż natura człowieka i cel wychowania są uniwersalne. Opracowana na tej podstawie procedura uwzględnia wzajemne zależności między tym, co niezmiennie i co stanowi stały punkt odniesień, źródło celów, zasad i zapewnia ciągłość działaniom, oraz tym, co zmienne, a co gwarantuje rozwój, postęp, adaptację i realizację celów od podstawowych po najwyższe w określonych i zmieniających się warunkach miejsca i czasu.

Produkty wytworzone w wyniku realizacji prac naukowo-badawczych w Katedrze Historii Wychowania, Opieki i Pedagogiki Społecznej w Instytucie Pedagogiki, WNS, KUL Jana Pawła II zostały przekazane zainteresowanym podmiotom. Przekazanie 15 publikacji nastąpiło w dniu udostępnienia ich tekstu w otwartym dostępie czasopism i w Repozytorium KUL na przełomie 2020 i 2021 r. Wśród nich są książki zawierające podstawy teoretyczne integralnej pedagogiki przedszkolnej w systemie wychowania Bojanowskiego (Opiela, 2013), kompendium edukacyjne (Opiela, 2016), pedagogię ochrony osoby i rodziny wobec wyznań cywilizacyjnych w koncepcji ochrony Bojanowskiego (Opiela, 2019). Podmioty wdrażające przekazany produkt mają do dyspozycji także artykuły opracowane w ramach grantu i opublikowane w czasopismach (Braun, 2020; Łuczyński, 2020; Pietruszka, 2020; Szewczak, 2020; Opiela, 2020a; 2020b) oraz recenzje programu (Klim-Klimaszewska, 2020; Formella, 2020). Natomiast zmiany i uzupełnienia po kolejnej ewaluacji *Programu wychowania przedszkolnego według koncepcji bł. E. Bojanowskiego* i jego kolejne wersje językowe (Opiela i in., 2020a; 2020b; 2020c; 2020d; 2020e) udostępniono w wersji on-line w Repozytorium KUL i ResearchGate.

Protokoły potwierdzające wdrażanie przekazanych produktów w edukacji, działalności opiekuńczo-wychowawczej, formacyjnej i integracji społecznej zostały podpisane w maju 2021 r. przez:

- 4 Zgromadzenia Sióstr Służebniczek MNP – w 126 przedszkolach oraz 8 placówkach opiekuńczo-wychowawczych w Polsce;

- Stowarzyszenie im. Edmunda Bojanowskiego „Dobroć” w Dębicy – 1 dom dziennego pobytu dla seniorów i 1 placówka wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży;
- 2 przedszkola w Mołdawii;
- 1 placówkę opiekuńczo-wychowawczą w Orenburgu (Rosja);
- 1 przedszkole i 2 placówki opiekuńczo-wychowawcze dla dzieci w Rosji (Angarsk, Brack), centrum pomocy rodzinie i dzieciom (Czyta);
- 4 parafie rzymskokatolickie w Kazachstanie (Czkałowo, Jasna Polana, Kapszagaj, Oziornoje);
- 2 przedszkola w Ukrainie – 1 prowadzone przez Siostry Służebniczki Śląskie (Krysowice), 1 prowadzone przez parafię (Lwów);
- 1 przedszkole w Czechach (Ludgerovice);
- 2 przedszkola w Szwecji;
- parafię w Danii (Kopenhaga) – dla opiekunów grup parafialnych (dziecięcych, młodzieżowych) i katechetów;
- diecezję De Aar w Republice Południowej Afryki – do wdrażania w Divine Mercy Centre: dla przedszkola, szkoły specjalnej oraz dla opiekunów grup parafialnych, (dziecięcych, młodzieżowych) i katechetów;
- Afrykańską Prowincję Sióstr Służebniczek Starowiejskich – dla 26 przedszkoli: 18 w Zambii, 1 w Malawii, 2 w Tanzanii, 5 w Republice Południowej Afryki;
- Przełożoną Regionalną w Kamerunie – 5 przedszkoli i 1 internat dla dziewcząt;
- Wikariat Misyjny Sióstr Służebniczek Dębickich – 2 ochronki, 1 szkoła, 2 domy dziecka i 3 internaty dla dzieci w Boliwii;
- 1 przedszkole i 1 centrum terapii dla dzieci z niepełnosprawnością w Peru (Tacna);
- 2 przedszkola w Brazylii (Porto Alegre);
- centrum opieki dziennej dla dzieci w Kanadzie (Edmonton);
- Prowincję Amerykańską Sióstr Służebniczek Starowiejskich w USA – 2 przedszkola (Cherry Hill i Columbus) i 1 dziecięca grupa przy parafii (Linden).

Strony, podpisując protokoły odbioru, potwierdziły w ten sposób przekazanie oraz wdrażanie w edukacji, działalności opiekuńczo-wychowawczej i integracji społecznej produktu utrwalonego w formie naukowego opracowania procedury, udostępnienia wyników badań i prac rozwojowych otoczeniu społecznemu. Obecnie opracowany został i udostępniony *Program wychowania przedszkolnego według koncepcji bł. E. Bojanowskiego* w języku ukraińskim (Opiela i in., 2022a) i portugalskim (Opiela i in., 2022b). Podjęto także prace nad przygotowaniem niemieckiej wersji językowej według wypracowanej procedury.

Tabela 1.

Zainteresowanie „Programem wychowania przedszkolnego według koncepcji bł. E. Bojanowskiego” udostępnionym on-line w Repozytorium KUL

Wersja językowa programu	Data udostępnienia	Liczba odwiedzin	Najwięcej odwiedzin z danego kraju
Język polski	06.04.2021 r.	1083	Polska 913, Irlandia 56, USA 52, Brazylia 10, Boliwia 9, Niemcy 6, Włochy 5, Szwecja 5, Francja 3, Peru 3
Język angielski	08.04.2021 r.	371	Polska 282, USA 34, Boliwia 10, Szwecja 6, Niemcy 4, Kanada 3, Wielka Brytania 3, Peru 3, Białoruś 2, Dania 2

Język francuski	09.04.2021 r.	322	Polska 242, USA 35, Kanada 12, Francja 11, Niemcy 7, Burundi 2, Boliwia 2, Maroko 2, Szwecja 2, Białoruś 1
Język rosyjski	09.04.2021 r.	342	Polska 284, USA 30, Rosja 6, Białoruś 5, Kazachstan 4, Niemcy 3, Boliwia 2, Mołdawia 2, Szwecja 2, Estonia 1
Język hiszpański	16.04.2021 r.	434	Polska 259, Meksyk 38, USA 35, Peru 33, Boliwia 15, Kolumbia 9, Ekwador 9, Portoryko 6, Szwecja 5, Kostaryka 4
Język ukraiński	13.05.2022 r.	179	Polska 138, Ukraina 22, USA 14, Niemcy 2, Szwecja 2, Mołdawia 1
Język portugalski	23.05.2022 r.	118	Polska 98, USA 8, Brazylia 7, Irlandia 2, Boliwia 1, Niemcy 1, Szwecja 1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Repozytorium KUL (dane na dzień 29.08.2022 r.).

Badania nadal realizowane są w perspektywie międzynarodowej według przyjętej strategii korzystania z dorobku przeszłości oraz opracowania podstaw teoretycznych uzasadniających wartość i potrzebę jego aplikacji współcześnie w edukacji i integracji społecznej.

3. Opracowanie materiałów metodycznych i aplikacja koncepcji Edmunda Bojanowskiego we współczesnej edukacji

Podmioty wdrażające przekazane produkty w edukacji, działalności opiekuńczo-wychowawczej, formacyjnej i integracji społecznej wyraziły potrzebę udostępnienia materiałów metodycznych. „W badaniach międzynarodowych przeprowadzonych w 2019 i 2021 r. zarówno siostry zakonne, jak i osoby świeckie pracujące z dziećmi przedszkolnymi wyraziły opinie, że wszystkie stosują wskazania pedagogiczne zawarte w programie. *Program wychowania przedszkolnego według koncepcji pedagogicznej bł. E. Bojanowskiego* realizują najczęściej jako wiodący albo wspomagający” (Opieła, 2021, s. 98). Kontynuowano zatem działania na podstawie umowy o współpracy KUL-u Jana Pawła II ze Zgromadzeniem Sióstr Służebniczek BDNP.

Od 2021 r. podjęto – na podstawie tej umowy – realizację projektu *Aktualność myśli pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego i jej aplikacja we współczesnej edukacji. Opracowanie materiałów metodycznych*. Korzystając z pism Bojanowskiego, rozpoczęto opracowanie wersji książkowych, a we współpracy z Uniwersyteckim Centrum Medialnym KUL nagrania materiałów metodycznych: opowiadania w wersji fonicznej, natomiast obrzędy oraz gry i zabawy w wersji filmowej.

W 2022 r. opracowanie i wydanie publikacji naukowych i materiałów metodycznych w koncepcji Bojanowskiego w brazylijskiej odmianie języka portugalskiego sfinansowała Fundacja Rozwoju KUL. Opracowaniu i udostępnieniu tych publikacji z wykorzystaniem dostępnych obecnie możliwości technicznych służy współpraca z Centrum Medialnym KUL, które w sposób profesjonalny tworzy nagrania i przygotowuje wersje filmowe materiałów metodycznych.

Bazując na opracowanych podstawach teoretycznych, sugestiach praktyków realizujących w edukacji, działalności opiekuńczo-wychowawczej, formacyjnej i integracji społecznej program wychowania i inne wskazania pedagogii w koncepcji Bojanowskiego, podjęto działania w interdyscyplinarnym zespole. Z notatek Bojanowskiego wybrano opisy 46 gier i zabaw, które zostały nagrane w Dębicy przez CM KUL z udziałem dzieci i młodzieży zaangażowanych przez Siostry Służebniczki.

Opisy gier i zabaw oraz ich wersja filmowa pt. *Gry i zabawy według notatek bł. Edmunda Bojanowskiego* (Opieła, 2022b) stanowią dodatek do publikacji *Pedagogia integralnego rozwoju i edukacji w koncepcji ochrony Edmunda Bojanowskiego – materiały metodyczne* (Opieła, 2022a). Są one także udostępniane stopniowo w wersji elektronicznej w Repozytorium KUL w 6 językach z filmami.

Dodatek pt. *Opowiadania według notatek bł. Edmunda Bojanowskiego* (Opieła, 2022c) do tej publikacji zawiera 69 opowiadań wybranych z notatek E. Bojanowskiego oraz ich wersję foniczną. Opowiadania zostały nagrane przez aktorów lubelskich teatrów – Mirosław Majewski, Teatr Kameralny; Jowita Stępiak i Przemysław Gąsiorowicz, Teatr im. Juliusza Osterwy; Kinga Matusiak-Lasocka i Daniel Lasocki, Teatr im. Hansa Christiana Andersena. Materiały te są udostępnione w wersji elektronicznej w Repozytorium KUL i na YouTube. Natomiast propozycje zastosowania współcześnie w ochronkach-przedszkolach zwyczajów i obrzędów według wskazań E. Bojanowskiego zostały przedstawione w odniesieniu do dnia, tygodnia i kolejnych miesięcy z linkami do przykładowych sposobów ich organizacji¹ (Opieła, 2022a, s. 9–10).

W ramach realizacji projektu 9 listopada 2021 r. odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa *Społeczno-kulturowy wymiar aktualności myśli pedagogicznej E. Bojanowskiego i jej aplikacji we współczesnej edukacji i integracji międzypokoleniowej*. Konferencja zorganizowana w ramach cyklu tematycznego *Aktualność myśli pedagogicznej E. Bojanowskiego i jej aplikacja we współczesnej edukacji* w formie hybrydowej na KUL-u Jana Pawła II oraz on-line na platformie MS Teams była transmitowana na kanale tvKUL. Wykłady wygłosili prelegenci reprezentujący Papieski Uniwersytet Gregoriański w Rzymie, Homelski Uniwersytet Państwowy im. Franciszka Skaryny w Białorusi, Papieski Uniwersytet Salezjański w Rzymie oraz KUL Jana Pawła II. W wydarzeniu uczestniczyło bardzo dużo osób z Polski i wielu krajów na świecie. W panelu praktycznym Siostry Służebniczki NMP z Republiki Południowej Afryki, Boliwii, Rosji (Syberia), Kazachstanu, Szwecji, Danii ukazały sposoby, wartość i znaczenie aplikacji wskazań pedagogicznych bł. Edmunda Bojanowskiego na świecie. Transmisja dostępna na kanale tvKUL (https://youtu.be/vGLOfsA_wPg) cieszy się nadal wielkim zainteresowaniem, a na dzień 29 sierpnia 2022 r. miała 3732 wyświetleń.

Współpraca z podmiotami realizującymi w praktyce wczesnej edukacji zarówno w przedszkolach, placówkach opiekuńczo-wychowawczych, jak i w edukacji domowej opracowane wskazania edukacyjne i materiały metodyczne w wymiarze międzynarodowym przyczyniła się do ich upowszechnienia. W 2022 r. opublikowano pierwsze materiały metodyczne w formie on-line, a w języku polskim wydano je także w wersji drukowanej. O dużym zainteresowaniu po ich publikacji w otwartym dostępie świadczą nowe prośby o przygotowanie również nagrań gier i zabaw w różnych językach. W 2022 r. udostępniono 6 wersji językowych: polską (Opieła, 2022b), hiszpańską (Opieła, 2022d), rosyjską (Opieła, 2022e), angielską (Opieła, 2022f), ukraińską (Opieła, 2022g) i francuską (Opieła, 2022h), a w opracowaniu znajduje się wersja portugalska.

¹ Materiały dostępne są na YouTube: <https://www.youtube.com/user/sluzebniczkiidnp>.

Tabela 2.

Zainteresowanie materiałami metodycznymi udostępnionymi on-line w Repozytorium KUL i YouTube

Publikacja	Repozytorium KUL			YouTube	
	Gry i zabawy	Data udostępnienia	Liczba odwiedzin	Najwięcej odwiedzin z danego kraju	Data udostępnienia
Język polski	17.02.2022 r.	402	Polska 343, USA 33, Irlandia 8, Niemcy 6, Szwecja 6, Boliwia 1, Brazylia 1, Kamerun 1, Republika Czeska 1, Watykan 1	21.11.2021 r.	3745
Język hiszpański	18.02.2022 r.	167	Polska 136, USA 15, Boliwia 6, Niemcy 3, Szwecja 3, Brazylia 1, Hiszpania 1, Peru 1, Wenezuela 1	28.11.2021 r.	519
Język rosyjski	18.02.2022 r.	163	Polska 139, USA 9, Ukraina 4, Niemcy 3, Szwecja 3, Boliwia 2, Rosja 2, Kazachstan 1	14.01.2022 r.	439
Język angielski	22.02.2022 r.	153	Polska 130, USA 9, Szwecja 4, Dania 2, Irlandia 2, Tajlandia 2, Brazylia 1, Niemcy 1, Norwegia 1, RPA 1	26.01.2022 r.	350
Język ukraiński	21.06.2022 r.	95	Polska 81, USA 13, Szwecja 1	15.06.2022 r.	89
Język francuski	12.08.2022 r.	80	Polska 63, Kamerun 6, USA 6, Chiny 1, Dania 1, Niemcy 1, Francja 1, Litwa 1	03.08.2022 r.	23
Opowiadania	18.02.2022 r.	214	Polska 191, USA 11, Boliwia 4, Irlandia 3, Szwecja 2, Niemcy 1, Peru 1, Słowacja 1	29.10.2021 r.	2406

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Repozytorium KUL i YouTube (dane na dzień 29.08.2022 r.).

Zaprezentowany w tabeli zakres zainteresowania udostępnionymi w formie on-line materiałami metodycznymi, podobnie programem wychowania przedszkolnego, ukazuje minimalne dane. Wiele materiałów w językach obcych było pobieranych w Polsce przede wszystkim przez misjonarzy, bo ze względu na brak możliwości dostępu do Internetu w wielu miejscach na świecie byłoby to niemożliwe. Natomiast pobrane materiały, zapisane na pendrivach można odtwarzać i przekazywać innym, zachowując licencję Creative-Commons, na której te pozycje są udostępnione w Repozytorium KUL. Licencja ta zezwala na dzielenie się, czyli kopiowanie i rozpowszechnianie utworu w dowolnym medium i formacie, z zachowaniem praw autorskich i wydawniczych. Zabrania natomiast używania publikacji do celów komercyjnych oraz rozpowszechniania zmodyfikowanych treści.

Wskazania pedagogiczne Bojanowskiego zawarte w jego bogatej spuściźnie i 170-letniej tradycji realizacji koncepcji wychowania są wciąż odczytywane na nowo w zmieniających się warunkach społeczno-kulturowych i wobec aktualnych wyzwań edukacyjnych. Badania materiałów archiwalnych w interdyscyplinarnym zespole wykazały aktualność i uniwersalność jego myśli pedagogicznej oraz wartość jej aplikacji we współczesnej edukacji. W ten sposób, przez wykorzystanie zgodnie z przyjętymi zasadami dostępnych dziś możliwości technicznych, pedagogika jako nauka może służyć praktyce edukacyjnej i wzajemnie – praktyka może wzbogacać teorię, która będzie odpowiadała na aktualne potrzeby. To pozwala również na budowanie więzi międzypokoleniowych i międzykulturowych oraz profesjonalny i twórczy przekaz skarbów kultury i pamiątek przeszłości w edukacji współcześnie dzięki wykorzystaniu nowoczesnych technologii.

Podsumowanie

Teksty Bojanowskiego były przedmiotem analiz w różnych kontekstach czasu, środowisk. Potwierdziły one potrzebę odczytywania jego myśli pedagogicznej w aktualnych uwarunkowaniach miejsca i czasu, wprowadzania zmian adaptacyjnych i aplikacji w praktyce pedagogicznej: edukacji, także w rodzinie, pracy wychowawczej w placówkach opiekuńczo-wychowawczych i organizacji czasu wolnego oraz międzypokoleniowej integracji dzieci, młodzieży, dorosłych i seniorów. Uwzględniano dorobek teoretyczno-praktyczny w zakresie katolickiej myśli i praktyki pedagogicznej i jego aplikacji odpowiadającej na współczesne wyzwania edukacyjne. Ważne jest również wzbogacanie systemu integracji społecznej na płaszczyźnie różnic kulturowych, pokoleniowych, edukacji włączającej.

Poszukiwania, badania i refleksje pedagogów nie mogą obejść się bez ich ścisłej współpracy z wieloma dyscyplinami naukowymi, które interesują się człowiekiem, ludzką działalnością, twórczością, kulturą – socjetalną, symboliczną, materialną; nauką, sztuką, a także religią. Dążąc do poznania i zrozumienia prawdy o człowieku, trzeba korzystać z wielu dróg (Błażejewski i Błażejewski, 2019, s. 11).

Prowadzone badania naukowe w dyscyplinie pedagogika, podejmowane w zespole interdyscyplinarnym w ramach projektów i zdań badawczych we wzajemnej współpracy teoretyków z praktykami, ukazują wpływ działalności naukowej i prac rozwojowych na kształtowanie ważnych czynników wpływających na rozwój cywilizacyjny społeczeństwa. „Praktyka wychowawcza potrzebuje inspiracji m.in. ze strony teorii pedagogicznej. Pedagodzy, nauczyciele, wychowawcy oczekują na wskazówki, podpowiedzi, wzorce metodyczne i organizacyjne do swojej odpowiedzialnej i coraz trudniejszej pracy” (Błażejewski i Błażejewski, 2019, s. 28). Dotyczy to opracowania podstaw teoretycznych i pomocy metodycznych, służących doskonaleniu i ewaluacji praktycznych działań edukacyjnych dla poprawy i ulepszenia działań w zakresie edukacji i integracji społecznej oraz zapobiegania negatywnym skutkom aktualnych problemów i zagrożeń. Wyniki tej działalności oddziałują w ważnym obszarze życia społecznego, jakim jest integralna edukacja, obejmująca całościowy proces rozwoju (począwszy od jej wczesnego etapu) oraz pełny kontekst społeczny.

Realizowane działania urzeczywistniają wskazywane w badaniach pedagogicznych potrzeby i wyzwania związane z właściwym rozumieniem i realizacją synergii między teorią i praktyką w pedagogice.

Zakładając, że pedagogika jest nauką o teorii i praktyce [...], należy także uznać, że jest nauką służącą praktyce wychowania, kształcenia i samokształtowania człowieka. Z założenia takiego wynika potrzeba wzajemnej współpracy teoretyków z praktykami, tak, aby ci pierwsi tworzyli

nie tylko wiedzę teoretyczną o wysokim stopniu ogólności, ale też wiedzę adekwatną do potrzeb praktyki, zaś ci drudzy nie powinni pozostawać bierni w poszukiwaniach badawczych, ale także współtworzyć teoretyczną wiedzę pedagogiczną (Głogowska, 2004, s. 7).

Efekty realizowanych prac i międzynarodowy zakres zainteresowania nimi oraz wdrażania ich w praktyce pedagogicznej zachęcają, by dalsze badania naukowe i prace rozwojowe zmierzały do twórczego wiązania teorii i praktyki pedagogicznej, co może przynieść obustronne korzyści. Potwierdzają to również badania i dyskusje w różnych środowiskach. Pedagogika jako nauka teoretyczno-praktyczna buduje system teoretycznej wiedzy o wychowaniu, kształceniu i samokształtowaniu człowieka oraz określa użyteczność i możliwości aplikacyjne tej wiedzy w praktyce. Badacze wskazują, że dysponowanie przez praktyków solidnym, aktualnym zapleczem teoretycznym, głębokim namysłem nad działaniem i jego konsekwencjami, posiadanie szerokiego zakresu wiedzy ogólnej są podstawowymi składnikami poznawczego i praktycznego oglądu rzeczywistości społeczno-pedagogicznej. Natomiast aktywne zaangażowanie intelektualne teoretyków w praktykę pedagogiczną stwarza możliwość formułowania nowych pytań badawczych, odkrywania nowych kategorii językowych, redefinicji zjawisk pedagogicznych, weryfikowania w praktyce istniejących koncepcji teoretycznych (Kowalczyk-Wałędziak, Korzeniecka-Bondar i Bocheńska-Włostowska, 2014). Dlatego międzynarodowy zasięg oddziaływania tym bardziej może zainspirować podmioty edukacyjne i społeczne realizujące koncepcję pedagogiczną Bojanowskiego w różnych krajach na świecie do zebrania i opracowania skarbów rodzimej kultury w analogicznych aspektach i formie metodycznej.

Krytyczna edycja źródeł pozwoliła opracować podstawy teoretyczne wczesnej edukacji, innowacji w edukacji i integracji społecznej oraz zasady aplikacji w odmiennych warunkach społeczno-kulturowych. Przekazanie wytworów badań naukowych i prac rozwojowych do wdrażania w praktyce wczesnej edukacji zarówno w przedszkolach, placówkach opiekuńczo-wychowawczych dla dzieci, w edukacji domowej w Polsce i na świecie przyczyniła się do ich upowszechnienia. Publikacja w otwartym dostępie pozwala na ich wykorzystanie.

W kontekście potrzeb, wymogów i oczekiwań nadal konieczne są systematyczne badania materiałów źródłowych, dokumentów oraz opinii nauczycieli i rodziców w Polsce i na świecie, w synergii teorii i praktyki pedagogicznej, by aktualizować podstawy teoretyczne i rozwiązania praktyczne. Stanowią one podstawę adaptacji systemu edukacji do wyzwań współczesności oraz aplikacji sprawdzonych rozwiązań w odmiennych warunkach społeczno-kulturowych. Powinny się dokonywać w analogicznych aspektach i formie edukacyjnej, uwzględniając specyfikę społeczno-kulturową i obowiązujące wymogi polityki edukacyjnej danego kraju.

Bibliografia

- Błażejowski, W., Błażejowski, G. (2019). Teoria pedagogiczna w perspektywie potrzeb i oczekiwań edukacyjnych. *Edukacja. Terapia. Opieka*, 1, 9–30. <https://doi.org/10.52934/eto.57>
- Braun, K. (2020). Wychowawcze znaczenie obrzędowości inspirowane myślą i działalnością pedagogiczną bł. Edmunda Bojanowskiego. *Rozprawy Społeczne/Social Dissertations*, 14(3), 15–26. <https://doi.org/10.29316/rs/127215>
- Formella, A. (2020). Recenzja programu: Sr. M. Opiela, Sr. M. Kaput, Sr. E. Piekarz, Sr. A. Kornobis, Sr. Z. Zymróż, Sr. S. Chudzik, Preschool education programme based on the pedagogical conception by Bl. Edmund Bojanowski, Wydawnictwo Werset, Lublin 2020, ss. 117. *Seminare. Poszukiwania naukowe*, 41(3), 169–171. Pobrano z: <https://ojs.seminare.pl/index.php/seminare/article/view/636/481>
- Gigilewicz, E., Opiela, M. (red.). (2016). *Prace, szkice i notatki Edmunda Bojanowskiego. Inedita* (T. 1–2). Pobrano z: <http://hdl.handle.net/20.500.12153/2858>

- Głogowska, R. (2004). *Teoretyczna wiedza pedagogiczna w praktyce edukacyjnej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Klim-Klimaszewska, A. (2020). Recenzja programu: Sr. M. Opiela, Sr. M. Kaput, Sr. E. Piekarz, Sr. A. Kornobis, Sr. Z. Zymróz, Sr. S. Chudzik, *Preschool education programme based on the pedagogical conception by bl. Edmund Bojanowski*, Wydawnictwo Werset, Lublin 2020, ss. 117. *Rozprawy Społeczne/Social Dissertations*, 14(3), 141–145. <https://doi.org/10.29316/rs/128082>
- Kowalczyk-Walędziak, M., Korzeniecka-Bondar, A., Bocheńska-Włostowska, K. (red.). (2014). *Twórcze wiązanie teorii i praktyki pedagogicznej. Możliwości, wyzwania, inspiracje*. Impuls.
- Łuczynski, A. P. (2020). Myśl pedagogiczna bł. Edmunda Bojanowskiego (1814–1871) a koncepcja integralnego rozwoju i ochrony dziecka. *Rozprawy Społeczne/Social Dissertations*, 14(3), 1–14. <https://doi.org/10.29316/rs/125838>
- Opiela, M. (2013). *Integralna pedagogika przedszkolna w systemie wychowania Edmunda Bojanowskiego. Kontynuacja i zmiana*. Wydawnictwo KUL. Pobrano z: <http://hdl.handle.net/20.500.12153/1327>
- Opiela, M. (red.). (2014). *Dziedzictwo myśli pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego we współczesnej edukacji w Polsce i na świecie*. Wydawnictwo KUL. Pobrano z: <http://hdl.handle.net/20.500.12153/1332>
- Opiela, M. L. (red.). (2016). *Kompendium edukacyjne Edmunda Bojanowskiego*. Wydawnictwo Episteme. Pobrano z: <http://hdl.handle.net/20.500.12153/1336>
- Opiela, M. L. (2017). Kompendium edukacyjne Edmunda Bojanowskiego. Założenia i realizacja projektu badawczego. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Pedagogika*, 33, 61–84. http://dx.doi.org/10.12775/AUNC_PED.2017.005
- Opiela, M. (2019). *Osoba i rodzina wobec wyzwań cywilizacyjnych. Pedagogia integralnego rozwoju i edukacji w koncepcji ochrony Edmunda Bojanowskiego*. Wydawnictwo KUL. Pobrano z: <http://hdl.handle.net/20.500.12153/1556>
- Opiela, M. L. (2020a). Catholic pedagogy in early childhood education: a report on a neglected field of research. *International Studies in Catholic Education*, 12(2), 172–190. <https://doi.org/10.1080/19422539.2020.1810994>
- Opiela, M. (2020b). Społeczno-kulturowa wartość wykorzystania gier i zabaw w edukacji, integracji międzypokoleniowej i międzykulturowej według koncepcji Edmunda Bojanowskiego. *Zeszyty Naukowe KUL*, 63(1), 87–102. <https://doi.org/10.31743/zn.2020.63.1.05>
- Opiela, M. L. (2021). Aktualność myśli pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego i jej aplikacja we wczesnej edukacji; analiza procesu w perspektywie międzynarodowej. *Biografistyka Pedagogiczna*, 2, 81–105. [DOI: <https://doi.org/10.36578/BP.2021.06.50>]
- Opiela, M., Kaput, M., Piekarz, E., Kornobis, A., Zymróz, Z., Chudzik, S. (2020a). *Program wychowania przedszkolnego według koncepcji pedagogicznej bł. Edmunda Bojanowskiego*. Wydawnictwo Werset. Pobrano z <http://hdl.handle.net/20.500.12153/1575>
- Opiela, M., Kaput, M., Piekarz, E., Kornobis, A., Zymróz, Z., Chudzik, S. (2020b). *Preschool education programme based on the pedagogical conception by Bl. Edmund Bojanowski*. Wydawnictwo Werset. Pobrano z: <http://hdl.handle.net/20.500.12153/1578>
- Opiela, M., Kaput, M., Piekarz, E., Kornobis, A., Zymróz, Z., Chudzik, S. (2020c). Програма дошкільного образования согласно педагогической концепции блж. Эдмунда Бояновского. Wydawnictwo Werset. Pobrano z: <http://hdl.handle.net/20.500.12153/1602>
- Opiela, M., Kaput, M., Piekarz, E., Kornobis, A., Zymróz, Z., Chudzik, S. (2020d). *Programme éducatif pré-scolaire selon la conception pédagogique du bx Edmond Bojanowski*. Wydawnictwo Werset. Pobrano z: <http://hdl.handle.net/20.500.12153/1601>
- Opiela, M., Kaput, M., Piekarz, E., Kornobis, A., Zymróz, Z., Chudzik, S. (2020e). *El programa de educación preescolar según la concepción pedagógica del beato Edmundo Bojanowski*. Wydawnictwo Werset. Pobrano z: <http://hdl.handle.net/20.500.12153/1612>
- Opiela, M., Kaput, M., Piekarz, E., Kornobis, A., Zymróz, Z., Chudzik, S. (2022a). Програма дошкільного навчання відповідно до педагогічної концепції блж. Едмунда Бояновського. Wydawnictwo Werset. Pobrano z: <http://hdl.handle.net/20.500.12153/3057>

- Opiela, M., Kaput, M., Piekarczyk, E., Kornobis, A., Zymróz, Z., Chudzik, S. (2022b). *O Programa de educação pré-escolar de acordo com a concepção pedagógica do Bem-Aventurado Edmundo Bojanowski*. Wydawnictwo Werset. Pobrano z: <http://hdl.handle.net/20.500.12153/3064>
- Opiela, M. L. (red.). (2022a). *Pedagogia integralnego rozwoju i edukacji w koncepcji pedagogicznej bł. Edmunda Bojanowskiego. Podstawy teoretyczne i materiały metodyczne*. Wydawnictwo Werset. Pobrano z: <http://hdl.handle.net/20.500.12153/2489>
- Opiela, M. (red.). (2022b). *Gry i zabawy według notatek bł. Edmunda Bojanowskiego*. Wydawnictwo Werset. Pobrano z: <http://hdl.handle.net/20.500.12153/2490>
- Opiela, M. (red.). (2022c). *Opowiadania według notatek bł. Edmunda Bojanowskiego*. Wydawnictwo Werset. Pobrano z: <http://hdl.handle.net/20.500.12153/2492>
- Opiela, M. (red.). (2022d). *Juegos y diversiones según los apuntes del beato Edmundo Bojanowski*. Wydawnictwo Werset. Pobrano z: <http://hdl.handle.net/20.500.12153/2503>
- Opiela, M. (red.). (2022e). *Игры и забавы. Основано на заметках блаженного Эдмунда Бояновского*. Wydawnictwo Werset. Pobrano z: <http://hdl.handle.net/20.500.12153/2504>
- Opiela, M. (red.). (2022f). *Games and Plays based on the notes of Blessed Edmund Bojanowski*. Wydawnictwo Werset. Pobrano z: <http://hdl.handle.net/20.500.12153/2554>
- Opiela, M. (red.). (2022g). *Игри та розваги. За нотатками Бл. Едмунда Бояновського*. Wydawnictwo Werset. Pobrano z: <http://hdl.handle.net/20.500.12153/3217>
- Opiela, M. (red.). (2022h). *Activités ludiques et jeux pour enfants d'après les indications du bienheureux Edmond Bojanowski*. Wydawnictwo Werset. Pobrano z: <http://hdl.handle.net/20.500.12153/3439>
- Pietruszka, L. (2020). Wykorzystanie opowiadań w edukacji i integracji międzypokoleniowej – aplikacja dorobku myśli i praktyki pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego. *Rozprawy Społeczne/Social Dissertations*, 14(2), 14–26. <https://doi.org/10.29316/rs/124414>
- Szewczak, I. (2020). Pedagogia integralnego rozwoju i edukacji Edmunda Bojanowskiego w wielokulturowej społeczności Afryki – teoretyczne podstawy możliwości aplikacyjnych. *Zeszyty Naukowe KUL*, 63(2), 77–92. <https://doi.org/10.31743/znkul.12131>